

Basisscholen met wijkfuncties

Basisscholen groeien door een verbreding van functies uit tot wijkgebouwen. Door onderwijs te combineren met zorg, welzijn, cultuur en sport, bieden ze niet alleen meer mogelijkheden aan kinderen, maar vervullen ze ook een rol voor andere wijkbewoners. Ouders kunnen er terecht voor taalcursussen of opvoedingsondersteuning en 's avonds volgen buurtbewoners er computerles.

Auteur Dolf Broekhuizen

Buurthuizen en wijkbibliotheken die worden wegbezuinigd, duiken in afgeslankte vorm weer op in scholen. Door het verdwijnen van het verenigingsleven, zijn zij in kleine gemeenten vaak de enige nog resterende sociale instituties. Voor het realiseren van dergelijke scholen dienen gemeentes om te zien naar effectieve vormen van buurtondersteuning, in samenwerking met corporaties en schoolbesturen. Dit sluit aan op de mogelijkheden en prikkels die gemeenten de afgelopen jaren hebben gekregen om die regie op zich te nemen. Zo ligt sinds de decentralisatie medio jaren negentig de financiering van de bouw van basisscholen grotendeels in handen van gemeenten. Daarnaast hebben schoolbesturen sinds 2007 de verplichting buitenschoolse opvang aan te bieden. De organisatie en de invulling van de jeugdzorg zijn verschoven van provincies naar gemeenten. En gemeenten zetten in toenemende mate in op passend onderwijs. Als dat aanslaat, kunnen meer mindervalide kinderen langer aan het reguliere onderwijs deelnemen en kunnen ze langer in hun eigen woonbuurt terecht.¹

Samenhangend pedagogisch concept
Basisscholen die zich richten op het kind, de ouders en de buurt bieden in de regel meer ondersteuning aan jonge kinderen. Exemplarisch zijn de brede basisscholen waarbij scholen en andere organisaties vergaande samenwerkingsafspraken maken. De provincies Gelderland en Overijssel zetten in op het kulturhusconcept. Dit zijn wijkgebouwen waar ook basisscholen onderdeel van kunnen zijn. In heel Nederland worden de laatste jaren kindercentra gebouwd. De kindfuncties zoals primair onderwijs, kinderdagverblijf,

crèche en buitenschoolse opvang zijn daarin geclusterd. De compactheid en de goed op elkaar aansluitende functies maken de overlegstructuren soepeler en vergroten mogelijkheden tot gedeeld gebruik.

Tegenwoordig spreken we niet meer van basisscholen maar van een integraal kindcentrum (IKC), indien sprake is van een samenhangend pedagogisch concept. Van architecten en opdrachtgevers vraagt deze nieuwe opgave om de nodige inventiviteit. Immers, wet- en regelgeving, financieringsvormen en programma's van eisen van organisaties verschillen

Scholen zijn zich bewust van de maatschappelijke rol die ze hebben

sterk van elkaar. Het zoeken naar slimme koppelingen tussen onderwijs, zorg en opvang leidt tot een heroriëntatie op de typologie van het schoolgebouw. Voor het kind heeft het IKC het voordeel dat de begeleiding aan kwaliteit kan winnen door betere afstemming of eerdere signalering. Door de institutionele nabijheid kan effectiever opgetreden worden bijvoorbeeld bij taalachterstand of opvoedingsondersteuning.

Voor kind en buurt

Naast het belang van de kinderen, speelt het belang van de maatschappelijke omgeving. De school kan een partner zijn in de verbetering van integratie in de buurt, het vergroten van de gezondheid of de leefbaarheid en veiligheid in de buurt. Het Nelson Mandela Centrum in Gouda richt zich expliciet op zowel de kinderen als de buurt. De opdrachtgever, woningcorporatie Woonpartners Midden-Holland, bezit

Nelson Mandela Centrum in Gouda door Atelier PRO Architecten

Het door Atelier PRO ontworpen Nelson Mandela Centrum in Gouda biedt naast de basisschool meerdere buurtfuncties, zoals een buurtcentrum, jeugdbibliotheek, centrum voor jeugd en gezin, maatschappelijke ondersteuning, sporthal, peuterspeelzaal en kinderdagverblijf. Bij de totstandkoming van het gebouw zijn de toekomstige gebruikers betrokken geweest middels een participatietraject, maar het is bewust flexibel opgezet, zodat het kan inspelen op fluctuaties in de wijk. Het complex is zodanig gezoneerd, dat gebruikers meer of minder ruimte kunnen huren. Direct bij de hoofdentree ligt een huiskamer met een brede buurtfunctie, voor onder andere een huiswerk-

klas of avondgebruik. In het centrale deel liggen twee grote verhoogde ruimtes, een voor het buurtcentrum met een centrale balie, en een voor de basisschool Wereldwijs dat te gebruiken is als aula en bijeenkomstruimte. Op de verdieping is vanuit de omloop bij de centrale ruimtes een ruim uitzicht via het verhoogde speelplein naar de buurt. Vooral door het semiopenbare speelplein aan de singel heeft het een sterke uitstraling naar de omgeving. De sociale veiligheid rond het gebouw is vergroot door in de mfa een vleugel met zestien woningen op te nemen, met een galerijontsluiting aan de zijde van het schoolplein. Fotograaf Petra Appelhof

**Basisschool Het Galjoen
in Den Haag door Rocha Tombal
architecten**

De uitstraling en functionaliteit van Basisschool Het Galjoen komt zowel de kinderen als het onderwijs ten goede. Het is een ruimtelijk spannende leeromgeving. De fris groene vloer is een compensatie voor het inmiddels grotendeels verharde plantsoen waar de school staat. Dit geldt ook voor de boomvormige lichtarmaturen die aan de wanden en het plafond kleven. De openbare basisschool heeft zo net na de oplevering de pure kwaliteiten van een sculptuur. De helder oranje baksteen van de gevel met zorgvuldig ingesneden vensters, de opvallende lichtkokers op het dak, stralen een serene sfeer uit. Door de synthese tussen functionaliteit, ambachtelijkheid en nadruk op ruimtelijkheid en licht-en-donker werking, raakt het aan basis-kwaliteiten van architectuur. Met het schoolgebouw geeft Rocha Tombal een eigen invulling aan de zorgvuldige vormgeving van schoolgebouwen. Het Galjoen overtuigt door de opgewekte en rustige sfeer die karaktervormend is en verstillend biedt.

geen plaats is gemaakt. De twee pleinen verschillen van karakter. Het met hekken afgeschermd plein is een speelplein voor de school. Het openbare voorplein is daarentegen een plek waar buurtbewoners bijeenkomen. Het gebouw vervult een bescheiden nevenfunctie voor de bewoners. Moeders kunnen gedurende onderwijstijden gymmen en op het buurtplein starten binnenkort fietslessen voor ouders.

Afstemming op buurt en stad

Scholen zijn zich bewust van de maatschappelijke rol die ze hebben. Tegelijk zijn er grenzen aan de taken van een school en wat ze aankunnen. Met betrekking tot passend onderwijs, zoeken de scholen en individuele leerkrachten de grenzen op. Er is een moment dat andere instellingen het overnemen. Steeds meer basisscholen, alsook het kulturhus, het integraal kindcentrum of een brede basisschool nemen de verbrede rol die de wijk meer leefbaar maakt op zich; niet op de laatste plaats omdat ze zien dat het nodig is voor het kind en de wijk. Op de basisschool maken kinderen en ouders door de leerplicht op een vanzelfsprekende wijze kennis met leefwerelden buiten hun directe gezin. In tegenstelling tot de gebouwen in Gouda en Den Haag waarvan de functie is afgestemd op de buurt, is Brede school De Trinoom in Eindhoven een voorziening voor de stad. Ouders kiezen vanwege het aangeboden montessorionderwijs bewust voor deze school met wijkvoorzieningen, die in Eindhoven een Spilcentrum wordt genoemd. Zij zijn bereid om naar deze grote school te reizen vanwege het samenhangend pedagogisch concept. Ook het kinderdagverblijf en de buitenschoolse opvang werken volgens de montessorimethode. In de buurt vervult het gebouw echter ook een waardevolle functie. De door architecten | en | en ontworpen aanpassing en uitbreiding, bestaande uit een samenvoeging van drie schoolgebouwen uit de jaren dertig, biedt plaats aan bijna zeshonderd kinderen. Voor de directe omgeving vergroot de schoolfunctie op deze plek de levendigheid en gemengd gebruik van dit stadsdeel. De school beschikt door handhaving van de oudbouw over relatief meer ruimte dan volgens de huidige financieringsvoorwaarden bij nieuwbouw mogelijk zou zijn geweest.

Achterblijven voortgezet onderwijs

In tegenstelling tot basisscholen en kindcentra, zien scholen voor voortgezet onderwijs zich veel minder als onderdeel van een wijk. Uit diverse onderzoeken naar trends in het onderwijs blijkt dat de wijkfuncties bij voortgezet onderwijs veel geringer zijn.⁷ Dat is een gemiste kans. Bijvoorbeeld voor het vmbo, waar de behoefte aan stageplekken groot is, ligt samenwerking met instellingen en bedrijven uit de omgeving voor de hand. Zeker gezien de mogelijke voordelen van competentiegericht onderwijs en levensecht leren. Daarnaast geldt het positieve perspectief op de verbrede zorg en welzijnsfunctie in het funderend onderwijs evengoed voor het voortgezet onderwijs. Los van direct gewin voor het kind, is het effect van betere zorg, opvoeding, onderwijs en ondersteuning op de langere termijn groot. Een gezondere en beter opgeleide jeugd versterkt de soci-

voegt aan haar omgeving. Voor de groepen een, twee en acht van deze basisschool liet het schoolbestuur een voorziening bouwen met een opvallende, haast poëtische architectuur. De door Rocha Tombal ontworpen school biedt een hoogwaardige onderwijsomgeving, die prima functioneert als onderwijsgebouw en een sterk karakter heeft. Het nieuwe gebouw vervangt een semipermanent schoolgebouw waar veel overlast was door vandalisme. Het nieuwe paviljoen vormt een grote verbetering van de oostelijke entree van de buurt. Tevens krijgen de kinderen op de school een zorgvuldig ontworpen gebouw, dat door de schuine hoeken, doorzichten en lichtinval spannend is. De kinderen komen lopend naar school, omdat voor een fietsenstalling

een groot deel van de sociale huurwoningen in de omgeving en is gebaat bij goed functionerende voorzieningen. De multifunctionele accommodatie (mfa) is het nieuwe voorzieningshart van de wijk Oosterwei. Het is een van de eerste realisaties van een herstructureringsoperatie in deze wijk uit de jaren vijftig in Gouda-Oost. De nieuwbouw laat zien dat stevig aan buurtverbetering wordt gewerkt. De door Atelier PRO ontworpen mfa is in de plaats gekomen van de oude school, die het karakter had van een achterstandschool en te maken kreeg met een teruglopend leerlingenaantal. De corporatie nam een strategische beslissing, door opdracht te geven een gebouw te realiseren waar 21 organisaties onderdak vinden als huur-

ders. De basisschool die een van de gebruikers is, ziet zichzelf niet als een brede school of integraal kindcentrum. De samenwerking tussen organisaties of de samenhang in activiteiten kan in de loop der jaren wel groeien.

Ruimtelijke kwaliteit toevoegen

De kenmerken van de functieverbreding verschillen per wijk. De invulling, schaal en complexiteit ontstaan in wisselwerking met de locatie. Terwijl bij basisonderwijs en opvang allerlei krachten werkzaam zijn die clustering en schaalvergroting in de hand werken, blijft de behoefte aan kleine buurtscholen bestaan. Het Galjoen in Den Haag is een kleinschalige buurtschool die ruimtelijke kwaliteit toe-

Brede school De Trinoom in Eindhoven door architecten | en | en

Brede school De Trinoom, op de grens van de binnenstad en een woonwijk, wordt omgeven door winkels, kantoren en woningen en grenst aan een begraafplaats. Architectenbureau | en | en maakte van de gebouwen één voorziening die is toegesneden op montessorionderwijs voor de hele stad. De bestaande typische gangscholen zijn voor het nieuwe onderwijs geschikt gemaakt. De architect deed dat door in te spelen op de mogelijkheden van het gebouw. Op diverse plekken is een gang bij het lokaal getrokken om meer ruimte te bieden aan het montessorionderwijs waar veel behoefte is aan zelfstandig werken. Bij sommige lokalen op de verdieping is de zoldervloer onder de kap doorgebroken, zodat een entresol in het lokaal ontstaat. Cruciaal is de toevoeging van het nieuwbouwdeel dat de vleugels met elkaar verbindt. Door de eigentijdse uitstraling contrasteert dit deel sterk met de stoere jaren dertig baksteenarchitectuur van de Eindhovense architect Cees de Bever. Op de verdieping van dit nieuwe deel, met uitzicht over de twee pleinen en langs de oude gevels, ligt het multifunctioneel te gebruiken Trinoom café. Deze zogeheten 'Spil-ruimte' wordt onder

meer gebruikt als teamkamer, als huiskamer voor ouders overdag of bijeenkomst ruimte 's avonds. De toevoeging van dit volume speelt op buurtniveau een grote rol. Het is een stadsreparatie die een onduidelijke stedelijke ruimte, die was ontstaan door de bouw van een kantoorgebouw naast de scholen in de jaren negentig, weer helder maakt. Door de ingreep zijn speelpleinen en een hof ontstaan die door de ouders zelf zijn ingericht. De gehele ingreep voegt kwaliteitvolle semiopenbare ruimte toe aan de buurt. Fotograaf Arthur Bagen

aal-economische structuur van de wijk. De eerder genoemde grotere regierol van het gemeentebestuur belooft meer mogelijkheden te bieden om preventief beleid te voeren.

Aanpassingen en kleinschalige initiatieven
Om diverse redenen – economische crisis, cultuurhistorie, krimp, stagnatie in de woningbouw, verdichting – is te verwachten dat meer dan voorheen wordt gekozen voor aanpassing van onderwijsgebouwen in plaats van nieuwbouw. Verbouwen biedt niet alleen mogelijkheden om in te spelen op bijvoorbeeld nieuwe onderwijswensen, verbeteren van binnenklimaat of bevolkingsontwikkelingen, maar kan ook ruimtelijke kwaliteit op een locatie toevoegen. Gezien de huidige

tendens tot wat genoemd wordt microstedenbouw en stedenbouw van onderop, lijken kleinschalige complexen en stadsreparaties door middel van aanpassen van scholen kansrijk.³

1 Voor deze tekst interviewde de auteur Mariet Schoenmakers, Alex Letteboer, Bauke Eekma, Rocha Tombal, en Frans Benjamins.
2 Bijvoorbeeld het onderzoek 'Effectieve omgevingsrelaties. Scholen met een brede pedagogische verantwoordelijkheid', Verweij-Jonker Instituut Utrecht 2006.
3 De auteur is met een team onderzoekers een onderzoek gestart naar het aanpassen van voorzieningen voor basisonderwijs en opvang, i.s.m. Atelier Rijksbouwmeester, TU Delft, BNA, de Primair Onderwijsraad en Architectuur Lokaal, ondersteund door het Sfa.